

КАРАНТИННІ ТА ПРОТИЕПІДЕМІЧНІ ЗАХОДИ ЯК ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Левицький Олег Олегович,

orcid.org/0000-0001-7692-6182

аспірант докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

Статтю присвячено огляду питань гарантій забезпечення права особи на охорону здоров'я в Україні. Розглянуто карантинні і протиепідемічні заходи як гарантії забезпечення права особи на охорону здоров'я. Акцентується увага на тому, що протиепідеміологічна кампанія, яка була запущена на початку 2020 року з метою боротьби з поширенням пандемії COVID-19, суттєво змінила адміністративно-правовий механізм, що гарантує право людини на охорону здоров'я. В цій ситуації спостерігаються обмеження у реалізації цього та інших прав і свобод, а також велика кількість маніпуляцій, порушень правил та зловживань ситуацією. Підкреслюється необхідність юридичних гарантій полягає у забезпеченні повної реалізації прав та свобод людини й громадянина. Ці юридичні гарантії залежать від соціально-політичних, духовних та інших процесів, що відбуваються в країні на різних етапах її історичного розвитку. Вони визнають і закріплюють права та свободи людини й громадянина у Конституції України та інших нормативних актах держави, і забезпечують їх реалізацію через діяльність державних органів, суспільно-політичних організацій та осіб, що обіймають посади. Наголошується, що у вітчизняному законодавстві з питань охорони здоров'я немає положень, які б давали суб'єктам цих правовідносин більше можливостей для самостійності та розвитку підприємницької активності. Робиться висновок, що українські громадяни неактивно захищають свої права у суді та рідко звертаються до правоохоронних органів, щоб повідомити про порушення їх прав у сфері охорони здоров'я. У той же час, парламентський контроль, здійснюваний Уповноваженим з прав людини, виявився найефективнішим. Тому для покращення адміністративно-правових гарантій у досліджуваній сфері необхідно: зміцнити економічні гарантії; встановити постійний контроль над реалізацією державних програм, що забезпечують ліки, протези та інші засоби; впровадити громадський контроль у цій сфері; підвищити прозорість інформації про діяльність Міністерства охорони здоров'я України та інше. Більшість європейських країн, де передбачена можливість обмеження права на охорону здоров'я, встановили чіткі критерії і вимоги до законів, які вводять такі обмеження. Якщо обставини надзвичайні або воєнні, то підстави для їх запровадження регламентуються у конституціях. Українське конституційне законодавство використовує традиційний підхід, який є загальноприйнятним для міжнародного та європейського права. Згідно з ним обмеження конституційного права особи може бути допустиме лише тоді, коли таке обмеження призводить до усунення більш серйозної загрози, ніж неможливість реалізації відповідного права.

Ключові слова: охорона здоров'я, гарантії забезпечення права особи на охорону здоров'я, карантинні та протиепідеміологічні заходи.

Levitskyi Oleh. Quarantine and anti-epidemic measures as a guarantee of ensuring the person's right to health care in Ukraine

The article is devoted to a review of the issues of guaranteeing the individual's right to health care in Ukraine. Quarantine and anti-epidemic measures are considered as guarantees of ensuring a person's right to health care. Attention is drawn to the fact that the anti-epidemiological campaign, which was launched at the beginning of 2020 to combat the spread of the COVID-19 pandemic, significantly changed the administrative and legal mechanism that guarantees the human right to health care. In this situation, there are restrictions on the realization

of this and other rights and freedoms, as well as a large number of manipulations, violations of the rules and abuse of the situation. The need for legal guarantees is emphasized in ensuring the full realization of human and citizen rights and freedoms. These legal guarantees depend on socio-political, spiritual and other processes taking place in the country at various stages of its historical development. They recognize and enshrine the rights and freedoms of a person and a citizen in the Constitution of Ukraine and other normative acts of the state, and ensure their implementation through the activities of state bodies, socio-political organizations and persons holding positions. It is emphasized that there are no provisions in the domestic legislation on health care that would give the subjects of this legal relationship more opportunities for independence and the development of entrepreneurial activity. It is concluded that Ukrainian citizens do not actively defend their rights in court and rarely turn to law enforcement agencies to report violations of their rights in the field of health care. At the same time, parliamentary control carried out by the Commissioner for Human Rights proved to be the most effective. Therefore, in order to improve administrative and legal guarantees in the researched area, it is necessary to: strengthen economic guarantees; establish permanent control over the implementation of state programs that provide medicines, prostheses and other means; implement public control in this area; increase the transparency of information about the activities of the Ministry of Health of Ukraine, etc. Most European countries, where the right to health care can be restricted, have established clear criteria and requirements for laws that introduce such restrictions. If the circumstances are extraordinary or war, then the grounds for their introduction are regulated in the constitutions. Ukrainian constitutional legislation uses a traditional approach that is generally accepted for international and European law. According to it, the restriction of a person's constitutional right can be permissible only when such restriction leads to the elimination of a more serious threat than the impossibility of realizing the corresponding right.

Key words: health care, guarantees of ensuring the individual's right to health care, quarantine and anti-epidemiological measures.

Постановка проблеми. Протиепідеміологічна кампанія, яка була запущена на початку 2020 року з метою боротьби з поширенням пандемії COVID-19, суттєво змінила адміністративно-правовий механізм, що гарантує право людини на охорону здоров'я. В цій ситуації спостерігаються обмеження у реалізації цього та інших прав і свобод, а також велика кількість маніпуляцій, порушень правил та зловживань ситуацією.

У таких умовах для забезпечення права людини на охорону здоров'я в Україні є необхідним створення відповідних організаційних, правових, фінансових та інших умов. Ці умови і механізми, які лежать в основі забезпечення відповідного права, називаються гарантіями. У загальному розумінні термін «гарантії» означає забезпечення і гарантування чогось. В юриспруденції гарантії визначаються як система умов і засобів, що забезпечує реалізацію і захист прав, свобод і законних інтересів людини.

Серед одних із найболючіших є гарантій є такі, які обмежують права громадян. У зв'язку із поширенням пандемії COVID-19 це є карантинні та протиепідемічні заходи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання адміністративно-правових гарантій забезпечення права особи на охорону здоров'я в Україні та застосування карантинних заходів привертало увагу багатьох дослідників. Зокрема С. Кузніченко, Т. Сінько, І. Сопілко, О. Зозуля, Н. Ходеева та ін. Проте, слід зауважити, що комплексних наукових робіт, присвячених даній проблемі у вітчизняній науці не достатньо, що зумовлює актуальність представленої теми науково дослідження.

Метою статті є проведення системного науково-правового аналізу карантинних та протиепідеміологічних заходів в системі адміністративно-правового гарантій забезпечення права особи на охорону здоров'я в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система гарантування прав і свобод, згідно з правовою наукою, включає в себе всі загальні (соціально-економічні, політичні, ідеологічні) і юридичні заходи, які забезпечують фактичне здійснення та захист прав і свобод людини й громадянина.

Т. Слінько, узагальнюючи наукові підходи до сутності юридичних гарантій реалізації прав та свобод людини

й громадянина, приходять до висновку, що юридичні гарантії становлять систему або сукупність засобів та способів, правових норм, які забезпечують реалізацію прав та свобод [1, с. 145].

Необхідність юридичних гарантій полягає у забезпеченні повної реалізації прав та свобод людини й громадянина. Ці юридичні гарантії залежать від соціально-політичних, духовних та інших процесів, що відбуваються в країні на різних етапах її історичного розвитку. Вони визнають і закріплюють права та свободи людини й громадянина у Конституції України та інших нормативних актах держави, і забезпечують їх реалізацію через діяльність державних органів, суспільно-політичних організацій та осіб, що обіймають посади.

Адміністративно-правові гарантії, спрямовані на охорону здоров'я особи, втілюються через застосування адміністративно-правових норм, які регулюються чинним адміністративним законодавством. Вони здійснюються державними органами, органами місцевого самоврядування, посадовими особами, суспільно-політичними організаціями та громадянами, відповідно до характеру конкретного права чи свободи, а також з урахуванням юридичних фактів або обставин.

Компетентні органи забезпечують правозастосовну діяльність, яка є важливою складовою системи юридичних гарантій. Ці гарантії можна розділити на дві основні групи: гарантії реалізації прав і свобод та гарантії їхнього захисту.

Гарантії реалізації допомагають особам використовувати свої права і свободи, тоді як гарантії захисту діють у випадку порушення прав і свобод або наявності перешкод для їхнього використання. Перша група гарантій включає норми, які визначають межі прав і свобод, конкретизують їх у законодавстві, встановлюють юридичні факти, пов'язані з наданням прав та безпосереднім їх використанням, регулюють процес реалізації цих прав і свобод, а також надають заходи стимулювання та пільги для правомірної реалізації прав та свобод.

Механізми й інститути захисту прав та свобод є другою групою юридичних гарантій. Вони включають конституційний контроль і нагляд, заходи захисту й від-

повідальність за порушення прав і свобод особи, процесуальні форми контролю й нагляду, а також засоби попередження й профілактики порушень прав людини й громадянина, а також інші заходи, передбачені законодавством. Однією з особливостей використання цих юридичних гарантій є забезпечення рівності, взаємозв'язку та єдності прав і свобод людини й громадянина з їх обов'язками. Це необхідно для забезпечення справжньої свободи особи в демократичному суспільстві, де використання прав і свобод не повинно шкодити правам інших осіб. Важливо розуміти, що метою реалізації цих юридичних гарантій є досягнення соціального ефекту від використання особою своїх прав та свобод і задоволення своїх життєвих потреб.

Щодо правових заходів, що забезпечують право людини на охорону здоров'я, це означає, що існує установлений законом (включаючи конституційні) порядок діяльності державних установ і громадських організацій. Цей порядок спрямований на запобігання порушенню цього права, припинення таких порушень і притягнення винних осіб до відповідальності. Він також передбачає відновлення порушеного права через правоохоронну та судову діяльність. Загалом, державні органи, громадські та міжнародні організації, а також національні та міжнародні судові органи, які займаються захистом конституційних прав громадян на охорону здоров'я, забезпечують відповідні організаційні гарантії.

Навіть якщо права та свободи закріплені навіть у найвищому документі – конституції, це є обов'язковим, але не достатнім умовою для забезпечення їх реалізації. Як зазначає з цього приводу І. Сопілко, гарантії є засобом, що забезпечує перехід від передбачених Конституцією можливостей до реальної дійсності. При цьому, вчена акцентує увагу на тому, що ефективність гарантій залежить від рівня розвитку загальноправових принципів, стану економіки, рівня розвитку демократичних інститутів, реальності політичної системи суспільства, наявності системи досконалих законів у державі, ефективності механізмів реалізації законоположень [2]. Проте, як продемонструвала ситуація з протидією пандемії коронавірусної інфекції в Україні,

такі гарантії не завжди були ефективними. Зокрема, слушним є висновок вітчизняного дослідника О. Зозулі про те, що «практика встановлення Кабінетом Міністрів України та місцевими органами публічної влади за неоголошеного надзвичайного стану для запобігання поширенню COVID-19 обмежень низки громадянських і політичних прав людини є недостатньо узгодженою та послідовною, в окремих випадках не відповідає конституційному порядку обмежень прав людини (свободи пересування, права на свободу, права на мирні зібрання, свободи совісті та ін.), виявляє недостатню обґрунтованість і відповідність деяких істотних обмежень прав людини виключно інтересам охорони здоров'я нації (заборона відвідування парків і скверів, заборона перебування без документів «на вулицях», використання саморобних засобів індивідуального захисту та ін.), а також допускає певну дискримінаційність (обов'язкова самоізоляція осіб за віком, обов'язкова госпіталізація осіб, які перетинають державний кордон, та ін.). Гарантії громадянських і політичних прав людини, встановлені в умовах запобігання поширенню COVID-19 в Україні, здебільшого мають поодинокий і безсистемний характер» [3, с. 16].

Слід погодитись зі зазначеною думкою, оскільки створення необхідних організаційних, правових, економічних та інших умов для забезпечення реалізації прав та свобод людини і громадянина потребує відповідних фінансових (зазвичай, бюджетних) витрат, розвитку відповідних інституцій та інших заходів, що вимагають стабільного економічного стану у країні, високого рівня законності та правопорядку. Тільки за таких умов можна говорити про ефективність та практичну виконавчість відповідних гарантій.

Уповноважена з прав людини в Україні Людмила Денісова на своєму Telegram-каналі зазначала «Чинне законодавство на час впровадження карантину, а саме Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», закони України «Про захист населення від інфекційних хвороб», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» виявилися не адаптованими до загрози здоров'ю, що виникла. Про це

свідчать як внесені до деяких з них протягом березня–травня 2020 року зміни та доповнення, так і ухвалені інші закони та правові акти» [4].

На основі цього, гарантії адміністративно-правового характеру, що забезпечують право особи на охорону здоров'я, можна описати як законодавчо визначену систему правових, організаційних, економічних, інституційних та інших умов, засобів та механізмів, які сприяють належному застосуванню всіх складових прав особи на охорону здоров'я.

Проте варто відзначити, що у вітчизняному законодавстві з питань охорони здоров'я немає положень, які б давали суб'єктам цих правовідносин більше можливостей для самостійності та розвитку підприємницької активності. Тому одним з нагальних завдань усіх гілок влади є просування здорового способу життя та створення сприятливих умов для цього, щоб здоров'я стало пріоритетним інвестиційним об'єктом для працівників, роботодавців, кожної людини і всього населення в цілому.

Галузеве законодавство визначає конкретні адміністративно-правові заходи для захисту права на охорону здоров'я. Ці заходи забезпечуються через різні механізми, такі як організаційні та фінансові гарантії, класифікацію за видами медичної допомоги та іншими критеріями. Усі ці гарантії можуть бути розділені на об'єктивні та суб'єктивні. Більшість гарантій мають об'єктивний характер і створюються суспільством і державою, не залежать від особистої волі окремої особи. Однак, волевиявлення людини також впливає на використання окремих заходів для забезпечення конституційного права на охорону здоров'я.

Отже, умови та засоби, які використовуються для захисту прав та свобод у правоохоронній діяльності суспільства, держави, її органів та службовців, є об'єктивними гарантіями. З іншого боку, коли окрема особа самостійно захищає свої права, це є суб'єктивними гарантіями. Охорона здоров'я та реалізація прав на неї значною мірою залежать від способу життя, освіченості, характеру, професії, соціального статусу та активності людини. Крім того, очевидно, що матеріальний стан

особи значно впливає на рівень гарантованості прав та свобод, зокрема в медичній сфері. Тому більш заможні особи мають більше можливостей для реалізації права на охорону здоров'я та інших соціальних прав, ніж менш заможні громадяни.

Відтак слід констатувати, що досі справедливим лишається твердження відомого австрійського клініциста, лейб-медика двох німецьких імператорів професора Й. П. Франка, яке вже наводилось вище: «... головною причиною хвороб є бідність, а для того, щоб поліпшити становище зі здоров'ям людей, необхідно піднести їхній життєвий рівень» [5]. Ця теза, нажаль, сьогодні є актуальною для сучасної України.

Інший аспект який вартує уваги у контексті нашого дослідження – допустимі межі обмеження права особи на охорону здоров'я. На підставі аналізу положень національного законодавства [6–8], можна виділити наступні підстави обмеження окремих елементів права особи на охорону здоров'я:

1. Обмеження в інформаційній сфері:

Порядок та підстави встановлення обмеження щодо інформації про стан здоров'я особи (або її родичів, опікунів чи піклувальників) регламентовано статтями 285-286 ЦК України [8], а заборона поширення такої інформації закріплена у Законі України «Про інформацію» [8].

При цьому обмеження щодо права особи на конфіденційність інформації про стан свого здоров'я може бути встановлено винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. До такого висновку, зокрема, дійшов Конституційний Суд України у Рішенні від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 [10].

Водночас, поряд з можливими обмеженнями інформаційних прав громадян Закон України «Про інформацію» також встановлює види інформації, доступ до якої не може бути обмежений: інформація про стан довкілля, про стан здоров'я населення тощо.

2. Обмеження, пов'язані зі станом здоров'я особи, що уможливорює обмеження таких елементів права на охорону здоров'я, як добровільність згоди на проходження медичного огляду, амбулатор-

ного або стаціонарного лікування, та інші обмеження, пов'язані з особистою свободою особи.

Так, за загальним правилом проходження медичного огляду та отримання медичної допомоги здійснюється за добровільною згодою повнолітньої особи або батьків неповнолітньої дитини (стаття 284 ЦК України).

Законодавство України встановлює дві основні підстави можливості медичного втручання без добровільної згоди особи:

1) якщо особа знаходиться в безпорадному або іншому стані, який не дозволяє їй надати згоду, то надання екстреної допомоги має бути здійснено без такої згоди (стаття 284 ЦК України [8], стаття 3 Закону України «Про екстрену медичну допомогу» [12]);

2) якщо особа страждає на психічну хворобу та може становити небезпеку для себе чи оточуючих, щодо неї може бути проведений психіатричний огляд, надано амбулаторну психіатричну допомогу або госпіталізовано до психіатричного лікувального закладу примусово (статті 11, 12, 14 Закону України «Про психіатричну допомогу» [12]).

Щодо першої обмежувальної умови, вона походить з безумовного права людини на життя і обов'язку кожного надавати допомогу людині, яка опинилася у беззахисному або небезпечному стані, включаючи виклик служби екстреної допомоги. Коли людина знаходиться у такому стані, вона фізично не може дати згоду на медичну допомогу, і будь-яке зволікання може мати смертельні наслідки.

Щодо другої умови, коли застосовується другий підстави, вона повинна відповідати чітко визначеним умовам, які встановлені Законом «Про психіатричну допомогу». В першу чергу, примусове психіатричне обстеження можливе тільки у випадку, коли є достатні підстави для обґрунтованого припущення про наявність серйозного психічного розладу у особи. Наявність таких умов дає право на проведення примусового психіатричного обстеження щодо особи. Однак, для примусового госпіталізації особи для психіатричного лікування обов'язковим є прийняття рішення суду.

Слід зауважити, що багато країн Європи також приймають таку практику. ВООЗ

вказує на те, що примусове лікування (лікування без попередньої згоди) допускається лише в рідкісних випадках, які повинні бути чітко визначені. Законодавство повинно передбачати ефективні процедурні механізми для захисту прав людей з психічними розладами, які отримують примусове лікування, а також обговорювати умови, за яких дозволяється проведення клінічних та наукових випробувань тільки за добровільної та інформованої згоди.

Одним із обмежень особистої свободи особи у сфері реалізації права на охорону здоров'я є встановлення карантину у разі запровадження надзвичайного стану відповідно до статті 17 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [7]. Дане обмеження передбачає встановлення заборони на вільне переміщення осіб, які знаходяться у відповідній карантинній зоні тощо.

3. Обмеження права особи на деякі види медичних послуг, включаючи медичне втручання у випадках, передбачених законом.

Так, відповідно до статті 281 ЦК України забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя. Зі змісту цієї статті також слідує заборона штучного переривання вагітності, якщо вона перевищує дванадцять тижнів, без наявності до цього медичних показань, перелік яких встановлюється законодавством. Такий термін рекомендований ВООЗ і є загальноприйнятим в Європі.

Що стосується права особи на еутаназію, то, як вже зазначалося вище наразі добровільна еутаназія дозволена законом в Нідерландах, Бельгії, Люксембурзі, шести штатах США, Швейцарії та низці інших країн. У Швеції і Фінляндії пасивна еутаназія шляхом «припинення даремного підтримання життя» не вважається протизаконною [10, с. 29].

З приводу цього обмеження в Україні та світі досі триває наукова дискусія, яка поки що не вирішена однозначно.

4. Фінансові обмеження права особи на охорону здоров'я.

Згідно Конституції України, уряд гарантує отримання безкоштовної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я. Однак, Поста-

новою Кабінету Міністрів України було затверджено перелік платних послуг, які можуть надаватися у таких закладах. Цей перелік включає більше тридцяти видів медичних послуг. Він є вичерпним і визначає, які послуги потребують плати [14].

У багатьох європейських країнах використовується інший підхід до фінансування медичної допомоги. На основі аналізу практики конституційних судів Польщі, Чехії, Словенії та інших країн, А. Екстер прийшов до висновку, що впровадження систем медичного страхування та обмеження існуючих прав визнається конституційними судами законним, якщо це не суперечить іншим конституційним принципам. В інших країнах, таких як Німеччина, суди розглядають критерії обмеження виплат допомоги при захворюванні з урахуванням конституційно закріплених цінностей, таких як право на життя, фізичну недоторканність і благополуччя [15, с. 38].

5. Обмеження права на охорону здоров'я, пов'язані з громадянством.

Законодавству України не відоме обмеження права на охорону здоров'я за ознакою громадянства. Такий висновок ґрунтується на положеннях статті 26 Конституції України, яка гарантує іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, рівні з громадянами України права (крім деяких політичних прав).

Деякі країни Європи нехтували особами без громадянства або людьми без визначеної національності, коли йшлося про їхнє право на медичну допомогу. Навіть якщо наявність лише однієї національності недостатня для гарантування доступу до медичної допомоги, відсутність будь-якої національності в більшості випадків є перешкодою для отримання цього права.

Варто відзначити, що проблема неправомірного обмеження доступу іноземних осіб або осіб без громадянства до медичної допомоги є актуальною також для України. Попри існування обмежень у деяких аспектах права на охорону здоров'я в більшості європейських країн, включаючи Україну, існують недоторкані складові цього права, такі як право на життя та право на добровільну згоду щодо медичних, наукових та інших досліджень.

Для забезпечення рівноваги між приватними і загальними інтересами в сфері адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я в Україні, необхідно законодавчо закріпити заходи, що сприятимуть збільшенню відповідальності осіб, відповідальних за охорону здоров'я. Це можна зробити шляхом включення в Основи законодавства України про охорону здоров'я, як одного з основних принципів, принципу дбайливого ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших членів суспільства.

Висновки. Після дослідження використання різних форм гарантій було виявлено, що українські громадяни неактивно захищають свої права у суді та рідко звертаються до правоохоронних органів, щоб повідомити про порушення їх прав у сфері охорони здоров'я. У той же час, парламентський контроль, здійснюваний Уповноваженим з прав людини, виявився найефективнішим. Тому для покращення адміністративно-правових гарантій у досліджуваній сфері необхідно: зміцнити економічні гарантії; встановити постійний контроль над реалізацією державних програм, що забезпечують ліки, протези та інші засоби; впровадити громадський контроль у цій сфері; підвищити прозо-

вість інформації про діяльність Міністерства охорони здоров'я України та інше. Більшість європейських країн, де передбачена можливість обмеження права на охорону здоров'я, встановили чіткі критерії і вимоги до законів, які вводять такі обмеження. Якщо обставини надзвичайні або воєнні, то підстави для їх запровадження регламентуються у конституціях. Українське конституційне законодавство використовує традиційний підхід, який є загальноприйнятним для міжнародного та європейського права. Згідно з ним обмеження конституційного права особи може бути допустиме лише тоді, коли таке обмеження призводить до усунення більш серйозної загрози, ніж неможливість реалізації відповідного права.

Для збереження балансу між правами та обов'язками громадян у галузі охорони здоров'я необхідно додати положення, які встановлюють такі обов'язки для громадян:

Дотримуватися законодавства про охорону здоров'я громадян.

Виконувати медичні приписи.

Турбуватися про здоров'я дітей.

Звертати увагу на здоров'я громадян, хворих на туберкульоз, СНІД, венеричні захворювання та карантинні інфекції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Слінько Т.М. Міжнародно-правові гарантії реалізації права людини і громадянина на інформацію. *Наше право*. № 12, 2013. С. 143–145.
2. Сопілко І. М. Питання класифікації гарантій прав і свобод людини і громадянина: URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/12320>
3. Зозуля О. І. (2020). Громадянські та політичні права людини в умовах запобігання поширенню COVID-19 в Україні. *Форум права*. № 61(2). С. 6–22. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3702447>
4. Telegram. URL: <https://t.me/denisovaombudsman/1356>
5. Frank J.P. The People`s Misery: Mother of Diseases` an address delivered in 1790 by Johann Peter Frank Translated from the Latin, with an Introduction by Henry E. Sigerist. Vol. IX, No. 1, January, 1941. P. 81–100.
6. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 року: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
7. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>
8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
9. Ходєєва Н.В. Обмеження здійснення права на інформацію про стан свого здоров'я. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск*. 2017. Ч. 2. С. 77–81.

10. Сакало В.О. Механізм правомірності можливості обмеження реалізації права людини на згоду на медичне втручання. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 16 (3). С. 1–4.
11. Безпечне переривання вагітності: Рекомендації для систем охорони здоров'я з практичних та нормативних питань Всесвітньої організації охорони здоров'я: URL: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/70914/22/9789241548434_ukr.pdf
12. Анікіна Г.В. Перспективи легалізації евтаназії в Україні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 25–34.
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та вищих медичних навчальних закладах» від 17 вересня 1996 року № 1138 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1138-96-%D0%BF>
14. Екстер А. Судовий захист права на охорону здоров'я. *Медичне право*. 2014. № 2 (14). С. 37–47.